

AZ EURÓPAI KULTÚRA.*

Az a nemzetközi társaság, amely az „európai szellem“ megerősítésén fáradozik, s melynek magyar tagozata is van (a Rohanféle), múlt évben Heidelbergában tartott kongresszusán a *történeti* múlt szerepéről elmélkedett a népek öntudatában. Az előadók nemzeti jellegöktől és országos sorsuktól meghatározottan fejtegették a közös témát. Az angol — viláгурalmának biztos tudatában — objektív, hideg számítással mérlegelte az emberi haladásnak és maradásnak egymást okosan korlátozó feltételeit. A francia a világháborúban elért nagy eredmények ellenére sem tudta elnyomni a lényegében rejlő szkeptikus szellemet, s a történeti felfogásnak többféleségét és bizonytalanságát emlegette. Az olasz — diadalmi mámorában — a történeti erők végső eredőjének, beteljesülésének üdvözölte az ő fascizmusát. A német — teljes mélységében érezve át a rájuk zúdult szerencsétlenséget — azt a fátumot elemezte, amely századok óta állapítja és köti meg népének fejlődését. A lengyel múlt magatartásával igazolta a jelen sikereit, a magyar történeti múltjában pillantotta meg a szebb jövőnek zálogát.

Ez a nemzetközi társaság az idén az *európai kultúra egységéről* fog elmélkedni. Tehát míg előzetesen a népeket külön-külön meghatározó és egymástól elválasztó történeti tényezőket vette szemügyre, most azt fogja keresni, ami *közös* vonás az európai népek magasabbrendű *életében*, s így kell, hogy alkalmas legyen arra, hogy őket valami módon összekösse.

Véleményem szerint nem lehet kétséges, hogy ilyen közös európai kultúra tényleg *van*, a mai napig *megvan*. Határai kelet felé ott végződnek, ahol az ember a görög-keleti egyház bázisára helyezett *bizánci* műveltségnek emlékeibe ütközik. Ez már nem Európa, ez már Ázsia, a nyugatiaktól merőben eltérő lelki alapsajátságokkal, melyeknek bizonynyal antropológiai okai sem hiá-

* Elnöki megnyitóbeszéd a Magyar Társadalomtudományi Társulat 1928 június 17.-én tartott közgyűlésén.

nyoznak. Viszont az európai kultúra nyugat felé nem zárul be az Atlanti-óceánnak keleti partjaival. Ennek a műveltségnek *Amerika* csak függvénye, ahol a szellemi-testi munkának egyik iránya, a gazdasági, szokatlan kizárólagossággal, s ennek következtében kivételes arányaiban jelentkezik.

Azt mondtuk, hogy a közös európai kultúra mindmáig megvan. A borzalmas háború, s ennek még borzalmasabb következményei ébresztették fel az erre vonatkozó *kételyeket*. Valamikor, a hosszas béke nyugalmas idején, dogma volt a modern műveltség elpusztíthatatlansága. A külső helyzeten kívül általános gondolkozásmódunk is a dogma mellett érvelt. Akkor — a pozitívizmus korában — a természettudomány állapította meg még a szellemi jelenségek törvényeit is, s rendíthetetlen hittel tanította az emberi haladásnak egyenes vonalát, s a társas erőknél mind tökéletesebb egyensúlyát. Amellett racionalisták is voltunk, mert ez illik a természettudományok világos és pontos fogalmaihoz; már pedig minden racionalista — az észbe vetett korlátlan hiténél fogva — optimista. Ez az egész mentalitás már a világháború előtt jelentékeny módosuláson ment keresztül a tudós fejekben. Megszűnt a vak bizalom, hogy a társadalom törvényei örök természeti törvények, s figyelmünk a belátás világos képzetei mögött keresni kezdte az emberi elhatározásoknak kiszámíthatatlan, irracionális elemeit is. A háború nyomában járó kiábrándulás készen találta így a gondolkozókban azt a lelki hajlamot, hogy a nyers erőszak és pusztulás látványából kíméletlenül vonják le a pesszimiztikus következtetéseket.

De azt hiszem, hogy itt megtévesztő érzelmek játszanak játékot velünk. Azt hiszem, hogy amint megvolt, megvan manapság is Európa népei között az a kölcsönösség, amely a civilizáció külszerű jelenségein felül a lélekből fakadó kultúra közösségében fűzi azokat egymáshoz. Nézetem szerint nem szűnt meg létezni és eszményként hatni az az európai eszme, amely a tényleges kulturális összetartozáson nyugszik és erejét ebből a valóságból meríti.

A háború alatt megszakadt *nemzetközi kapcsolatoknak* elég fűrge helyreállítása tézisünket látszik bizonyítani, bár itt-ott nem minden kétértelműség nélkül. Genf az európai eszmén messze túl az egész emberiség bevonásával lett kísérleti állomása a kölcsönös megértés törekvéseinek. A kisebbségek jogos panaszai nem találtak ugyan még meg a népek szövetségében igazságos bírálkat; de

vájjon nem mutatja-e a közös európai erkölcsi felfogást, hogy a tettesek a nyilvánosság előtt — tagadnak?

Ami nehéz a politikában, az jóval könnyebb a kultúra egyéb területein. A keresztény vallás alapjait, az európai népek e legnagyobb közösségét, a világháború érintetlenül hagyta, sőt a háború után a vallásos érzések valóságos renaissance-át élik a különböző egyházak országonként és eddig szokatlan világtudománykongresszusok összehívásában. A modern közlekedés és gazdasági élet hosszú időre nem tűr országos izoláltságot, s bármennyi nehézséget gördítsen is a szabadabb forgalom elé a mai napig meg nem szűnt féltékenység és ellenséges indulat, a gazdaság az eléje vont korlátokat még az időleges tilalmak ellenére is áttörni törekszik.

A nemzetközi együttműködés a maga igazi birodalmát — az első ellenkezésnek legyűrése után — mégis a tudományművelésnek körében találta meg. Vendégtudósok, csere-professzorok jönnek-mennek országról-országra; a tudományos testületek, vállalatok, folyóiratok megnyíltak az idegen szakemberek előtt is és főleg: a nemzetközi hivatalos és félhivatalos intézményeknek egész szövédéke létesült, melynek hivatása a tudományt nemzetiségre tekintet nélkül, közös erővel ápolni. Sajnálatos, de kivételes eset, hogy a kis-entente államai az újabb magyar irodalmi termékeket még mindig nem bocsátják keresztül, amivel a magyar kisebbség magasabb rendű szellemi fejlődését gátolják.

Tehát közös európai kultúra van; van mint *történeti valóság* és úgy ahogy van mint *céltjelölő eszmény* is. Csak ép hiú ábrándokat ne kapcsoljunk ok nélkül hozzája, hogy ekként az *illuzionizmus* hibáját elkerüljük. A politikai hatalmat, bár elméletileg körébe tartozik, ez a közös európai kultúra sehol és sohasem fogja megtörni, az országhatárokat védő Cerberusokat nem fogja megszelídíteni. Akitől a háborúban valamit jogtalanul elvettek, az jogos tulajdonát a közös európai kultúra alapján ellenfeleinek jóvoltából sohasem fogja visszakapni.

Mi a közös európai kultúrának a lényeges *tartalma*? Ez a tartalom *három* egymást jól kiegészítő részből áll: egy szép *emlékből*, egy szilárd alapú *valóságból* és egy nehéz *feladatból*, melynek megoldása a jövőre vár. Az emlék az *eredetre* vonatkozik: európai műveltségünk a *görög-római műveltségnek* a leszármazottja. A valóság a *keresztény vallást* illeti: minden európai nép a végleges állapotnak benyomásával a kereszténységet vallja. A jövőre váró

feladatnak *a politikai-társadalmi rendet* kell majd a mainál kielégítőbb módon megoldania az országhatárok igazságosabb megvonásával és azon *demokratikus eszme* alapján, melyet valamely formájában minden modern európai a magáénak mond. A két előbbi résszel — kultúránk görög-római eredetével és a keresztény vallással — hamarosabban végezhetünk; az utóbbi: a politikai-társadalmi rend egy társadalomtudományi társaság részéről kimerítőbb fejtegetést igényel.

A *görög-római* származásnak mai műveltségünk nemcsak világos tudatában van, hanem e származás jellege, közvetlen vagy közvetett volta szerint még különbségeket is szeretne tenni az egyes népek között (ezért nevezik a franciák, a görög-római retorika közvetlen leszármazottai, háborús hangulatukban „hun“-oknak a németeket). A görögötől a tudomány gondolatát és a művészet ideáljait, a rómainál a sokat és sokfélét átfogó nagyterületű államnak, a birodalomnak eszméjét örököltük. Hajdan az antik eszmények másolatszerű felélesztésével próbálkozott az európai kultúra több ízben. De a német-római császárságnak alapítása vagy az olasz renaissance-nak humanizmusa már belső természeténél fogva ép-úgy elmúlásra volt ítélve, mint a neohumanistáknak késői vállalkozása, mely az antik világban kizárólagos ideált keresett. Ezzel szemben a modern tudomány kísérletet tesz az értékelés elfogultsága nélkül mint pusztá történeti tényvel helyezkedni az antik kultúrával szembe. Ám tegye meg, ha képes reá, noha minden mulat csak a jelen értékek szemüvegén át tudunk felfogni, megérteni. De mai műveltségünk mindenesetre akkor jár el helyesen, ha iskolái által a tudós közömbösség ellenére is minél jobban hasznosítja azt az eleven erőt, amely az antik kultúra emlékeiben — könyveiben és szobraiban — mai napig megvan és ezek ismerőiben modern életet tud fakasztani.

Másodszor, mondtam, mi európaiak valamennyien *keresztények* vagyunk (mert aki nem az, még az is kénytelen e nagy európai közösséghez alkalmazkodni). Nem annyit jelent ez már most, hogy valamennyien ugyanazon dogmáknak hívei vagyunk: ennek már a keresztény felekezetek nagy száma is ellentmondana. Annyit sem jelent az, hogy most már valamennyien ugyanazon erkölcsi rendet valljuk vagy épen gyakoroljuk. A kereszténység külső keretei magukba zárnak hívőt és hitelent, magasabb és alacsonyabb erkölcsi felfogásút, jó és rossz embert egyaránt. De dog-

mákat mégis csak ad a keresztény vallás és így módot nyújt arra, hogy bennök milliók keressenek és találjanak megnyugvást emberi rendeltetésünk és sorsunk égető, soha nyugtot nem hagyó kérdéseire. És egy erkölcsi ideált mégis csak felállít a keresztény vallás, amely bármennyire térjen is el valamely tudományos alapozású etikától, vagy a hely és idő szerint változó közérkölciségtől, magasra tűzött követelményeinél fogva világító tornya lehet mindenkinek a jó és rossz kiválogatásában. Szociális jelentősége meg abban rejlik vallásunknak, hogy egyházaik által besoroz, egységesít, egyenlősít és közösséget teremt. Mi európaiak egyek vagyunk a tekintetben, hogy mindnyájan valamely keresztény egyház tagjai vagyunk. E helyzet ott mutatja ki erejét a legvilágosabban, ahol a támadás tudatossá teszi: az állam egyházellenes intézkedései még forradalom árán is csak külszerűségekben szoktak diadalmaskodni (konfiskációk, az állami elismerés megtagadása), de nem érintik a besorozottaknak számát. Akiknek módjukban lenne a felekezetenélküliségnek állapotát választani, azok köztudomás szerint evvel a jogukkal minimális arányban élnek. Nem közömbösségből történik ez így, hanem azért, mert a negatívum nem tud semmit sem nyújtani az egyetemes kereszténységgel szemben, amely mindenkinek egyformán biztos helyet jelöl ki és mindenkit egyenlő feltételek között tesz meg egy másikkal azonos várományú társává. Az emberek vallási vonatkozásban is tartozni akarnak valahová. És ez az összetartozás érzésben-gondolatban a társadalmat felbontó ideákkal szemben még mindig hatalmas erőt képvisel. Látjuk, a keresztény vallás egyházainak hierarhikus felépítése ellenére *demokratikus*: mindenkinek ugyanazt ígéri és mindenkit ugyanavval fenyeget. A *modern demokratizmust* tényleg mélyebb történeti szálak fűzik a kereszténységhez, mint amennyire ezt az irányzatos politikai gondolkozás elismerni szeretné; hiszen az egyenlőség eszméjén kívül a személy értékének hitét is neki köszönheti a modern demokratizmus. Már pedig ez azon a két pilléren nyugszik: a személy értékének hitén és az egyenlőség követelményén, a személyiség nevében követelt egyenlőség gondolatán. A szabadság vágya s eszméje már csak azon erők leküzdését és eltávolítását tűzhetette ki feladatának, amelyek a demokratikus elv érvényesülésének útjában állottak. A küzdelem a maga céljában az állami egységben élő kollektívum önrendelkezéséért folyt, s e küzdelem végső eredményét a következőképen összegezhettük.

Manapság minden európai állam demokratikus jellegű. Itt a választóknak kisebb-nagyobb körei és a választás formái szerint módosuló árnyalatok ép úgy csak másodsorban igényelhetnek elméleti figyelmet, mint az egykori autokratizmusnak csökevényei és; a kormányformára vonatkozó viták (monarchia vagy respublica?)* A demokratizmus is a közös európai kultúrának nagy egyformaságai közé tartozik. Midőn *autokratizmust* emlegettem, természetesen az *intézményesre*, az örökösre gondoltam. A *személyes*. autokratizmust a demokrácia épenséggel nem zárja ki, sőt — mint rögtön látni fogjuk — alaptermészeténél fogva könnyen idézheti fel akár a „nép kegyelméből“ származtatott császárságnak (III. Napóleon), akár a nép akarátának vallott diktatúrának képében (Mussolini). Tehát a demokrácia megvan, s hozzá és a vele kapcsolatos politikai individualizmushoz az európai műveltség beláthatatlan időig ragaszkodni fog. Pedig nagy nehézségek fűződnek helyes megvalósításához és az európai politika zűrzavarát nem utolsó sorban az a diszparitás okozza, amely itt az ideális feladat és a megoldás lehetősége között mutatkozik. Három szomorú idegen szóval jelölhetjük meg a demokrácia alap jellegéből következő bajokat: az *impotentia*, az *incohaerentia* és az *incompetentia* szavával. A közületnek magának kellene magáról döntenie; de minden emberi tömeg magában véve, vezetés híján tehetetlen. És azután esetről-esetre alakú meg ez a tömeg, más és más emberekből, kiknek így határozatai sem fogják az előbbi határozatokkal a szükséges folytonosságot feltüntetni, *Demosthenes* mutatta be valamikor megragadóan plasztikus képben ezt a demokratikus incohaerentiát a hatalmas egyénnel, a makedón Fülöppel való ellentétében? „az egyik jön, a másik megy, mint a tenger szelétől korbácsolt hullám; a közüggyel azonban senki sem törődik, mert nem is emlékszik reá“ (19, 135). Végül az incompetentia annak a tudásnak, hozzáértésnek elégtelenségéből következik, mellyel a polgárok zömének a szövevényes állami gépezet irányítására rendelkeznie kellene és tudvalóleg még sem rendelkezik. Modern képviseleti rendszerünk, amely az antik közvetlen demokrácia helyett a manapság egyedül elképzelhető indirektet teremtette meg, javított, enyhített ugyan a felsorolt bajokon, egészen nem szüntette meg azokat. A képviselőválasztásokon is felmerül a kérdés: rendelkezik-e majd a választó tömeg kellő vezetés nélkül avval a képességgel, hogy maga helyett a legmegfelelőbb egyént bízva meg a tör-

vényhozás feladatával? Ha az általános politikai műveltség európszerte sokkal nagyobb lenne, mint aminő manapság, még akkor is csak azt mondhatnók: az egyéni meggyőződések és akaratok szervezésén, irányításán múlik majd a dolog. Látjuk: a demokrácia problémája megmaradt modern viszonyaink között is a *vezetés* problémájának.

A demokrácia belső természetéből előálló bajokat és *nehézségeket* Európa különböző népei különböző intézményekkel és eljárásokkal (olykor trükkökkel) igyekeznek megkerülni. De vannak itt népeket és korokat elválasztó egyéb különbségek is, amelyek olyformán keletkeznek, hogy az individualizmus és kollektívizmus kínálkozó ellentétében alternatív vagy *individualisztikus* vagy *kollektivistikus* felfogásmóddal közeledhetünk a demokráciához, s vele kapcsolatban a társas életnek összes viszonylataihoz. Európai közösségünk bizonyítéka, hogy nem annyira népek, mint inkább korok váltakozó irányairól van itten szó: az individualizmusra támaszkodó *liberalizmusnak* fénykora európszerte megszűnt. Nem lelkesedünk többé az egyéni erők szabad versenyéért és „az ölbe tett kéz” politikájáért, mert ép a maga egész nagyságában kibontakozott modern életben lettünk koronatanúi annak, hogy nem mindig a legjobb és a legértékesebb diadalmaskodik a létért való szabad küzdelemben, s hogy a gyakran gyámoltalan értéket csak a társas támogatás mentheti meg ilyenkor a pusztulástól, így tehát a kollektív szellemnek hordozóivá lettünk, amely első sorban az egésznek érdekeit látja szembe előtt és az egyén ambícióit az ezekhez való alkalmazkodásra kényszeríti. Néha még egy kis méltánytalanság is megesik, midőn pálcát törünk a közelmúlt gondolkozása fölött. Mert hiszen abban a liberalizmusnak bizonytalanság volt igaza, hogy nem az objektív értékek megállapításán kezdte és hogy egyenesen eltérítette a figyelmet a kollektívumnak, az egésznek fogalmától — sorsától; de abban meg kétségkívül igaza volt, hogy erős individualizmusában az egyéni tehetséget jelölte meg az emberi alkotás leggazdagabb forrásának. Ne csodálkozzunk tehát, hogy az olyan kulturális területek képviselői, ahol a kivételes tehetség annyira kivételesen nagy eredményekhez vezet, mint a tudományban és a gazdaságban, a liberalizmusnak mai napig lelkes hívei; hogy ideáljukban megaggott tudósok fognak kezdet a kapitalizmus kíméletlen lovagjaival a liberalizmus di-
cséretében és az elmúlása fölött érzett keserűségben.

Legjelentősebb módon az öntudatos *nemzeti* érzésben nyilatkozik meg a kollektív szellem. Ez az érzés és öntudat ma közös sajátsága az európai népeknek, s ép e közössége által válik az európai viszályok főmozgatójává. A kölcsönös megértésnek ma nincs nagyobb ellensége Európában, mint a nacionalizmus. Végzet-szerű lelki állapot. Nemcsak azért az, mert természetes és kényszerű; hiszen az atomizált emberek társasága megint csak nemzetté sűrűsödnék össze a társas életnek testet-lelket átfőrmáló következményeképen. De fatális a nemzeti érzés azért is, mert — mint azt feledhetetlen tanítványom *Réz Mihály* fejtette és fejezte ki a legvilágosabban: öntudatra ébredve a szabadság vágyán kezdi, hogy az uralom vágyán folytassa. Azonban ép e megfigyelés alapján lesz jogunk egymástól jól megkülönböztetni és elválasztani egy kevésbé méltányolt fontos disztinkcióval a fenntartó és a hódító, a *konzervatív* és az *imperialista nacionalizmust*. Előbbi valami módon megtartani törekszik az uralma alá nőtt idegen nemzetiségeket, utóbbi erőszakos hódítással kényszerít idegen nemzetiségeket a maga uralma alá. Magyarország mindenkor konzervatív nemzetiségi politikát folytatott; nem is folytathatott volna egyebet, hiszen csak azt védelmezte, ami ezer esztendő óta az övé volt. Manapság — csonka állapotában is — csak az önvédelem kötelességét teljesíti, midőn saját fajtájáról addig a határig igyekszik gondoskodni, ahol már a felekezeti béke megbolygatását hánytorgatják azok, akik a felekezetet és a fajt következetesen összezavarják. Ezzel szemben Trianon — a nemzeti eszme nevében elkövetett túlkapásaival és igazságtalanságaival — az imperialista nacionalizmusnak messze kiáltó példája. Itt ugyancsak nem érvényesült az a szümbiotikai elv, amely az egyik nép terjeszkedési vágyát a másiknak, a szomszédnak létigényei által korlátozza. Itt magasabb erkölcsi szempontokat sem ismert el maga mellett a nacionalista kizárólagosság. Trianon — nem törődve a történeti múlt értékével, jelentőségével — egy ezeréves országot szakított darabokra és hátat fordítva a műveltség eszményének, Európa egy részét Ázsiába osztotta be és kultúrembereket rendelt a kultúrátlanok alá. Hiszen még a nyers nemzetiségi elvet is a legigazságtalannabbul alkalmazták itt: milliószámra került a magyarság idegenek hatalmába.

A nacionalizmus nem az az egyedüli terület, ahol korunk kollektív szelleme — olykor oly végzetes módon — kifejezésre jut.

Az *állami életet* és az *ügynevezett társadalmat* is az a szellem tölti be, s bár ellenmondásnak látszik, mégis azt kell állítanunk, hogy amennyivel jobban megszapordtak a modern állam feladatai ép a vele szemben támasztott igények, a tőle várt segítség arányában, annyival nagyobb lett egyszersmind a társadalom igyekezete is, hogy külön érdekeinek védelmére szervezkedjék. A különböző érdekszövetkezések és érdekképviselések idejét éljük, midőn az egyes társadalmi osztályok és foglalkozási ágak világosan látják az ellentétet, mely közöttük az anyagi javak véges mennyisége miatt néha természetes módon alakul ki, s már most az egyesülésben keresnek támasztékot, hogy érdekeiket megóvják, saját külön céljaikat elérjék. A *partikularizmust* képviselik ezek a szövetezések az állammal és nemzettel szemben, mely utóbbiakat ép ezért alapjellegüknek megfelelően a *totalizmus* jelzőjével illelhetjük. Bajt nem jelent a társadalmi partikularizmus, amíg részleges természetének tudatában önként veti magát alá a közcéloknek. De ép ezt nem mondhatjuk el arról az érdekszövetkezéstről, amely széles alapjánál, immár hosszú történeti múltjánál és nemzetközi kapcsolatainál fogva jelentőségben messze túlemelkedik társain, s az egész Európai kultúrát a legsúlyosabb kérdések elé állítja; *a szocializmusról*.

Korunk szagatott *képét*, melyen lerajzolódott a demokrácia bizonytalansága, az egyéni és kollektív világnézetnek ellentéte és a nemzetek villongása, sötétre árnyékolja be az a társadalmi mozgalom, melyet a modern szocializmus nevével szokás jelölni. Partikuláris érdekekért folyó küzdelem ez, de mégis mindenkire és mindenre rá szeretné nyomni követelt eszményének vonásait. Országos határai közt a nemzeti erők egy hányadát, a lakosság egy töredékét tartja szem előtt és mégis az egésznek érdekeit rendeli osztályigényei alá.

De előretörtetése nem maradhat meg az egyes nemzetek határain belül, mert hisz a nemzeti érzés szegényt és gazdagot kapcsol egymáshoz, már pedig szerinte meg nem engedhető, hogy a kívánatos osztálytudatot és indulatot egy ilyen idegen érzés tolja hátterbe. Tehát, miként ezt alaptermészete követeli, nemcsak internacionális (nemzetek összeköttetését kereső), nem is egyszerűen anacionális azaz a nemzeti eszmével szemben közömbös, hanem egyenesen *antinacionális* lesz a modern szocializmus.

Eredetében társadalmi mozgalom, de a politikába is átnyúl

(hacsak nem szindikalizmus), a „polgári“ parlamentekben szívesen vállal érdekképviselőt, sőt itt-ott — a többségre támaszkodva — már kormányt is alakított. Nyugodtabb időkben a legális eszközökkel is beéri, miután az erőszakos munkabeszüntetésnek, a sztrájkoknak a legalitás jogcímét tudta megszerezni. De karakterénél fogva forradalmi, mert végső hite szerint az egész mai politikai-társadalmi rendnek felbomlását készíti elő. Taktikázik, ha kell, időre megalkuszik, ha másként nem megy, de elvi határ ezeket a taktikázókat és megalkuvókat sem választja el a kommunizmus várába beérkezettektől; az úgynevezett „szocialisták“ és a kommunisták közt itt-ott dúló testvérharc e tekintetben nem fog senkit sem megtéveszteni.

A szociális mozgalmat tisztán gyakorlati, gazdasági cél vezeti, de azért a tudás álarcában, világnézeti eszmék segítségével iparkodik a lelkeket megnyerni. Kultúrát hirdet, de ez a kultúra egészen más, mint az, amely Európa folytonos történetében gyökerezik. Inkább csak negatív oldalát állapíthatjuk meg biztonságosan. Ateista, tagadja a keresztény vallást és erkölcsi folyamatait, az idealista felfogást az anyagelvűségbe fordítja át, demokráciát helyett szovjet-diktatúrát helyez kilátásba, a szellem-tudományokat a történelmi materializmus hamis dogmáivá egyszerűsíti, s még az emberi technika vívmányainak sem Örülhet fenntartás nélkül, ha a munkabérre való visszahatásukra gondol. A hagyományos európai kultúrának manapság nincsen nagyobb veszedelme, mint a szocializmus.

Talán sötét színekkel rajzolok; talán a szocializmus javára is írhatna tételeket valaki, aki végső mérlegben állítaná össze tartozásait és követeléseit. Talán rámutathatna arra a kényszerre, amely a szociális mozgalmat a kapitalista szűkkeblűség szükségképeni eredményeként teremtette meg és az emberismerő történetfilozófus rezignációjával mondhatná, hogy az erők mérkőzésének el kellett következnie. De most az európai kultúráról és nem a bérösszegekről beszélek és lehetetlen, hogy ebből a szemszögből most elmélkedésem végén a legnagyobb aggályoknak ne adjak kifejezést látva azt, hogy Oroszországban hosszú évek óta a szovjet uralkodik, hogy az európai parlamentekben és autonóm testületekben a szocialista, illetőleg kommunista párt számottevő tényező, hallva arról, hogy a II. Internacionálé idegen országok belügyeibe a III. Internacionálé szellemében avatkozik be és hogy az egykori „ma-

gyar⁶⁶ kommunista-diktátor szabadságáért Bécs és Prága, Szebasztopol és Vladivosztozk, cseh és kínai, osztrák, orosz és koreai egyformán lelkesedik.

Az a hagyományos kultúra, mely nem felejtette görög-római eredetét, tudomány- és művészettisztelő, keresztény vallásban és erkölcsében, s nemzeti alapon keresi a modern demokráciának leg-helyesebb formáját, európszerte egy vékony, egy aránylag kiszámú társadalmi rétegen nyugszik. Ennek tagjai csak elvétve arisztokraták; a születés kiváltságosai különben is, még konzervatív államokban is, látható módon tért veszítenek a szellemi élet *vezetésében*. *Természetesen* a parasztságban *se* bizakodjunk, ha kultúráról van szó. Ez az elem sokkal kisebb mértékben réservoir-ja a szellemi felfrissülésnek, mert az áthasonulásnak sokkal hosszabb és közvetettebb útját kell a magasabb kultúráig megtennie, mintsem ezt a parasztság utópistái gondolják (mert ilyenek is vannak!). A hagyományos kultúra hordozói az úgynevezett *középosztályból* kerülnek ki; ennek élite-je: első sorban a köztisztviselők, azután bizonyos megszorítással a szabad értelmi pályán mozgó és a gazdasági életnek színe-java hordják magukban és adják utódaiknak tovább az európai kultúrát. Azon szoros kapcsolatnál fogva, melyben a társadalomnak ez a rétege, melyre gondolok, nálunk is, egyebütt is a nemzeti törekvésekkel állott és áll, a *nemzeti eszme intelligenciájának* nevezhetném őket az intelligens forradalmárok szűk körével szemben. Utóbbiak, a munkásvezetők és olykor akaratlan segítőtársaik: a szellem anarchistái, a nagyszámú sokaságot első sorban ezen elite ellen sorakoztatják fel, nem a kispolgárok ellen, s őrája háramlik a kemény feladat a társadalom egyéb értékein kívül a hagyományos európai kultúrát is megvédelmezni; megakadályozni azt, hogy egy silány, irányzatos ismeret és élet-szemlélet szorítsa ki helyéből a szép tradíciókat. Legyünk tisztában azzal, hogy a szokott értelemben *veti* európai műveltség csak addig *létezik*, amíg a *szellemi vezetést* a nemzeti eszmének ez az intelligenciája nem bocsátotta ki a kezéből. Mert amit a modern demokráciáról mondtunk, azt elmondhatjuk az egész európai kultúráról: a vele kapcsolatos kérdések középpontjában a vezetés kérdése áll. A közelmúlt zivatarában, melynek villámaint még mindig látjuk, dörgéseit még mindig halljuk, európszerte legtöbbet ez a szellemi élite szenvedett. De keményen állja a sarat, bár nélkülözi a kellő segítséget. Pedig minden *gyengülése* az *európai*

kultúra veszedelmét jelenti, s ennek minden gyarapodását csak az ő erősödésétől várhatjuk.

Nem volt szándékom, hogy a halál harangját kongassam meg kultúránk fölött. Hiszem, hogy nemzeti társadalmunk, melynek oltalma alatt a műveltség áll, a jövőben sikeresen el fogja tudni hártani a kultúrát fenyegető veszélyeket, ha csak tudatosan és minden eszközzel dolgozunk megerősítésén. De ép hozzánk, magyarokhoz illik, hogy olykor a fenyegető veszélyekről is megemlékezzünk, mert hiszen volt bennök részünk és jól ismerjük az úfat, amely a kultúrától — a polgári radikalizmus posványain keresztül — ahhoz az állapothoz vezet, melyet alig lehetne barbárságnál egyébnek nevezni. Társulatunk kezdettől fogva azon eszmék szolgálatába szegődött, melyeknek hivatása, hogy azt a halálutat járhatatlanná tegyék; teljesítettük így kötelességünket, bármily csekély pont legyünk is egyébként, az európai kultúra érdekében is. S ha majd a jövő évben — mint ahogy szándékunk — a *középosztály* kérdéséről rendezünk nagyobb arányú ankétet, akkor újabb alkalmunk lesz, hogy programmunkhoz híven tisztázzuk magunk és mások előtt a végső eszményeket és célokat, melyekért társulatunk alakult, s melyeket most elnöki megnyitómiban csak mintegy az eljövendő ankétnek bevezetőjeként akartam emlékébe hívni.

Hornyánszky Gyula.